

**KAMBAG‘ALLIKNI QISQARTIRISHDA SOLIQ
MEXANIZMLARIDAN FOYDALANISHNING NAZARIY
ASOSLARI**

Xaydarov Alisher Akram o‘g‘li

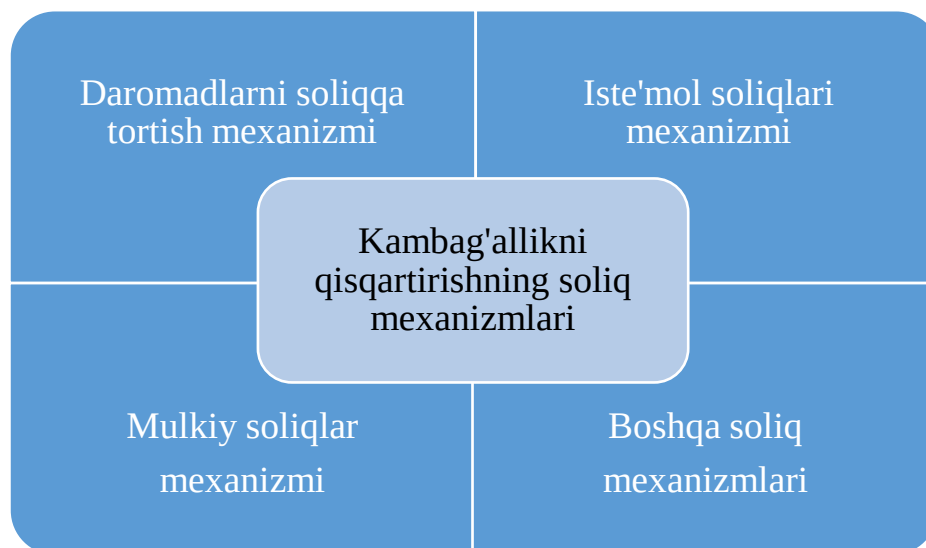
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti tayanch doktranti

xaydarovalisher10@gmail.com

Bugungi kunda kambag‘allikni qisqartirish va aholi daromadlari o‘rtasidagi tafovutni kamaytirish davlat ijtimoiy-iqtisodiy siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur jarayonda soliqlar nafaqat davlat budjetini shakllantiruvchi fiskal vosita, balki aholi daromadlarini qayta taqsimlash, ijtimoiy adolatni ta‘minlash va aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash mexanizmi sifatida ham namoyon bo‘ladi.

O‘zbekistonlik olim I. Niyazmetovning fikrlariga ko‘ra, soliqlarning muhim xususiyatlaridan biri ularning ijtimoiy yo‘naltirilganligi va jamiyatdagi iqtisodiy resurslarni qayta taqsimlashdagi rolidir. J. Buchanan esa soliqqa tortish va daromadlarni qayta taqsimlash jarayonida ijtimoiy adolat, manfaatlar muvozanati va jamiyat manfaatlarini hisobga olish zarurligini ta‘kidlaydi. A. Smith tomonidan ilgari surilgan soliqqa tortishning adolatlilik tamoyili esa soliq yukining soliq to‘lovchining to‘lov qobiliyatiga mos bo‘lishini nazarda tutadi. S. Surrey esa soliq imtiyozlarini aholining ayrim qatlamlarini bilvosita qo‘llab-quvvatlash vositasi sifatida baholaydi.

ilmiy –amaliy anjuman

1-rasm. Kambag'allikni qisqartirishda foydalanish mumkin bo'lgan soliq mexanizmlari

Kambag'allikni qisqartirishda, avvalo, daromadlarni soliqqa tortish mexanizmi muhim ahamiyatga ega. Tadqiqotchilar D. Pulatov va boshqalar tomonidan O'zbekistonda jismoniy shaxslar daromad solig'ida soliq solinmaydigan minimumni kambag'allik chegarasi bilan bog'lash hamda yuqori daromad oluvchi qatlamlar uchun progressiv stavkalarni joriy etish taklif etilgan. Z. Abdullayev fiskal vositalar va bandlikni oshirish orqali daromadlar tengsizligini kamaytirish imkoniyatlarini ko'rsatadi. A. Usmanova kambag'allikni qisqartirishda fiskal instrumentlarning ahamiyatini tadqiq etib, kelgusidagi o'zgarishlarni prognozlashga e'tibor qaratgan. S. Baratov esa ijtimoiy himoya mablag'larini ehtiyojmand qatlamlarga aniq yo'naltirish zarurligini asoslaydi. S. Mayliyeva kambag'allikni kamaytirishda bandlikni oshirish, aholi daromadlarini ko'paytirish va hududiy xususiyatlarni hisobga olish muhimligini qayd etadi. U. Vosiqov esa jismoniy shaxslar daromadlarini soliqqa tortishda demografik va ijtimoiy omillarni hisobga olish imkoniyatlarini ko'rib chiqadi. Xorijiy tadqiqotlarda ham progressiv soliqqa tortishning kambag'allik va daromadlar tengsizligiga ta'siri keng o'rganilgan. Jahon banki fiskal siyosatni kambag'allikni qisqartirish va tenglikni ta'minlashning muhim institutsional

vositasi sifatida baholaydi. OECD tadqiqotlarida esa progressiv daromad solig'i va manzilli pul transferlarining qayta taqsimlashdagi ahamiyati ko'rsatiladi. A. Atkinson progressiv soliqlar va ijtimoiy transferlarni kambag'allikni qisqartirishning muhim vositalari sifatida ko'rsa, J. Mirrlees optimal soliqqa tortishda qayta taqsimlash bilan bir qatorda mehnat qilish rag'batlarini saqlab qolish zarurligini ta'kidlaydi.

Kambag'allikka ta'sir etuvchi ikkinchi muhim yo'nalish - iste'mol soliqlaridir. Iste'mol soliqlarining kambag'allikka ta'siri, ayniqsa, bilvosita soliqlarning regressiv xususiyati bilan bog'liq. Yevropa Komissiyasi ma'lumotlarida past daromadli oilalar o'z daromadlarining katta qismini iste'molga sarflagani sababli QQS ularning real xarid qobiliyatiga yuqoriroq ta'sir ko'rsatishi qayd etiladi. A. Anjarwi tadqiqotida ham iste'mol soliqlari yukining oshishi kambag'allik darajasining ortishi bilan bog'liqligi aniqlangan. M. A. Razzaque, D. Islam, J. Rahman va S. R. Ali Bangladesh misolida bilvosita soliqlar yukining oshishi kambag'allikning kuchayishiga olib kelishini ko'rsatgan. N. Gemmell va O. Morrissey esa rivojlanayotgan mamlakatlarda iste'mol soliqlarining taqsimotga ta'siri iste'mol tarkibiga bog'liqligini ta'kidlaydi. A. Pigou va F. Ramsey qarashlarida esa aksiz soliqlarini hashamatli yoki salbiy ijtimoiy ta'sirga ega tovarlarga yo'naltirish orqali ijtimoiy maqsadlarga erishish imkoniyati ko'rsatiladi. N. Salti, E. Brouwer va S. Verguet tadqiqotlarida tamaki mahsulotlariga aksiz solig'ini oshirish nafaqat iste'molni kamaytirishi, balki sog'liq xarajatlari va kambag'allikka tushish xavfini ham pasaytirishi mumkinligi ko'rsatilgan.

Mulkiy soliqlar daromad va boyliklar taqsimotiga ta'sir etuvchi muhim soliq mexanizmlaridan biridir. T. Piketty progressiv mulk soliqlari orqali boyliklarning haddan tashqari jamlanishini cheklash zarurligini ta'kidlaydi. J. Vaca Medina tadqiqotlarida yuqori qiymatli mol-mulk va yirik aktivlarga nisbatan yuqoriroq soliq yukini qo'llash daromadlar konsentratsiyasini kamaytirishi ko'rsatilgan. D. Howlett esa boylikka soliqlar orqali resurslarni

qayta taqsimlash va kambag'al qatlamni qo'llab-quvvatlash imkoniyatini asoslaydi. Shu bilan birga, A. Mayburov va I. Niyazmetovning soliqqa tortishda to'lov qobiliyati va ijtimoiy adolat tamoyillariga oid qarashlaridan kelib chiqib, aholining asosiy yashash ehtiyojlarini ta'minlovchi mulkning soliqqa tortilmaydigan eng kam qiymatini belgilash, undan yuqori qiymatdagi mol-mulkni esa tabaqalashtirilgan tartibda soliqqa tortish maqsadga muvofiqdir. Bunday yondashuv mulkiy soliq yukini aholining real iqtisodiy imkoniyatlariga moslashtirish va kambag'allikni qisqartirishga xizmat qiladi.

Boshqa soliq mexanizmlari tarkibida foyda solig'i bo'yicha imtiyozlar, ijtimoiy yo'naltirilgan xarajatlarni chegirish hamda bandlikni rag'batlantirish vositalari muhim o'rin tutadi. Korxonalarning kambag'al aholini qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan xayriya, ijara xarajatlarini qoplash, moddiy yordam va boshqa ijtimoiy xarajatlarini chegiriladigan xarajatlar tarkibiga kiritish soliqqa tortiladigan foydani kamaytiradi va natijada foyda solig'i yukini pasaytiradi. Bandlikni rag'batlantirish nuqtayi nazaridan A. Okun kambag'allikni faqat ijtimoiy transferlar orqali emas, balki aholini mehnat faoliyatiga jalb etish orqali qisqartirish zarurligini ta'kidlaydi. Xalqaro valyuta jamg'armasi tadqiqotlarida ish beruvchilarning ijtimoiy soliq yukini maqsadli kamaytirish, K. Papps va E. Phelps tadqiqotlarida esa mehnat va ijtimoiy sug'urta soliqlari yukini pasaytirish past daromadli aholini ishga jalb qilish va rasmiy bandlikni oshirishning muhim vositasi sifatida ko'rsatiladi. Shu sababli mazkur mexanizmlar korxonalarning ijtimoiy mas'uliyatini kuchaytirish, bandlik va mehnat daromadlarini oshirish orqali kambag'allikni qisqartirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, soliq mexanizmlari kambag'allikni qisqartirishda aholining daromadlari va iste'mol imkoniyatlarini qo'llab-quvvatlash, mulkiy tengsizlikni kamaytirish hamda bandlik va ijtimoiy xarajatlarni rag'batlantirish orqali kompleks ta'sir ko'rsatadi. Bunda soliqqa tortishning adolat va to'lov qobiliyati tamoyillariga asoslanishi, soliq yukining aholining

iqtisodiy imkoniyatlariga moslashtirilishi muhim ahamiyatga ega. Shu sababli kambag'allikni qisqartirishga yo'naltirilgan soliq siyosatida alohida soliq turlaridan ko'ra, ularning o'zaro uyg'unlashgan mexanizmlaridan foydalanish samaraliroq yondashuv hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Piketty, T. Capital in the Twenty-First Century. Harvard University Press. 2014. -696p.
2. Khaydarov Alisher Akram Ugli, & Niyazmetov Islambek Masharipovich (2025). STRATEGIC PRIORITIES OF STATE POLICY IN POVERTY REDUCTION IN UZBEKISTAN. Raqamli iqtisodiyot (Цифровая экономика), (12.I), 1648-1657.
3. Niyazmetov Islambek Masharipovich, & Khaydarov Alisher Akram ugli. (2026). Determining the Tax-Free Income Threshold for Personal Income Tax Based on Relative Poverty: Evidence from Uzbekistan. American Journal of Economics and Business Management, 9(9), 112–118. <https://doi.org/10.31150/ajebm.v9i9.5461>
4. Michael F. Förster and Marco Mira d'Ercole. The OECD approach to measuring income distribution and poverty: strengths, limits and statistical issues, 3-9 pages 2013.
5. Niyazmetov, Islambek & Xaydarov, Alisher. (2026). SOLIQQA TORTILMAYDIGAN DAROMAD MIQDORI ORQALI KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISH IMKONIYATLARI. Nashrlar. 5. 242-244. 10.60078/2026-vol5-iss3-pp242-244.
6. Xaydarov Alisher Akram O'G'Li (2026). MULKIY SOLIQLAR TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH ORQALI AHOLINI IJTIMOY-IQTISODIY QO'LLAB-QUVVATLASH MEXANIZMLARINI

RIVOJLANTIRISH. Raqamli iqtisodiyot (Цифровая экономика), (15.I),
2070-2077.